

De kracht van verandering. Onvoorziene effecten van het nieuwe beeldende-kunstbeleid

Wouter de Nooy

[samenvatting]

De uitvoering van het rijksbeleid op het gebied van de beeldende kunsten is eind jaren tachtig overgedragen aan het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst. Deze verzelfstandiging heeft onvoorziene effecten. Wouter de Nooy vermoedt dat het subsidiestelsel op gezette tijden ingrijpend gewijzigd moet worden om de verhoudingen in de beeldende-kunstwereld te blijven stimuleren.

Inleiding

In de jaren '80 is het beeldende kunstbeleid ingrijpend gewijzigd. De Beeldende Kunstenaarsregeling (BKR), waar veel kunstenaars gebruik van maakten, werd gesaneerd en vervolgens afgeschaft. Met de middelen die hierdoor vrijkwamen bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, kon de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur het eigen beleid op het gebied van de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst aanzienlijk uitbreiden. De minister nam onder andere twee maatregelen om beeldende kunstenaars rechtstreeks te kunnen subsidiëren, namelijk de Regeling Individuele Subsidies (1984) en de Regeling Beroepskostenvergoedingen (1987). De laatste regeling kwam op aandrang van de Tweede Kamer tot stand. In 1988 werden beide regelingen overgedragen aan de daarvoor opgerichte Stichting Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB).

Dit artikel behandelt de achtergronden en gevolgen van deze beleidswijzigingen. Daarbij is het van belang om niet alleen naar de uitgangspunten en doelstellingen van het beleid te kijken, maar ook naar de beleidsuitvoering. Daar ontmoet het beleid de praktijk. Aan de hand van een casus, het Fonds BKVB, wordt getoond dat verzelfstandiging van de beleidsuitvoering op zichzelf een ingreep is in de beeldende kunstwereld met soms onbedoelde effecten. De vormgeving van subsidieregelingen, maar zeker ook de organisatie van de uitvoering bieden de beleidsmaker subtiele instrumenten om processen binnen een kunstwereld te beïnvloeden. Het is echter de vraag, of deze invloed van lange duur is.

Van kunstenaarsbeleid naar kunstbeleid

Zoals bekend verondersteld mag worden, is het kunstbeleid van de rijksoverheid lange tijd gericht geweest op de sociaal-economische positie van beeldende kunstenaars. De overheid kent aan kunstenaars een belangrijke maatschappelijke functie toe. Tegelijkertijd wordt geconstateerd, dat zij vaak geen behoorlijk

inkomen uit eigen werk kunnen putten (Havermans 1964, 42). Daarom heeft het ministerie van Sociale Zaken al snel na de Tweede Wereldoorlog een sociale voorziening getroffen ter verbetering van de beroepspositie van beeldende kunstenaars: de BKR.ⁱ Met name in de jaren '70 neemt het gebruik van deze regeling sterk toe. In 1960 bedient de regeling ongeveer 200 kunstenaars, in 1983 rond de 3800 (Cultuurbeleid in Nederland 1993, 129).

In de jaren '80 komt er met de afschaffing van de BKR (1986) een einde aan het kunstenaarsbeleid. Mede door overheveling van voormalige BKR-gelden wordt nu de minister van WVC de belangrijkste actor in het beeldende kunstbeleid. Zijn beleid is gericht op het bevorderen van de kwaliteit en verscheidenheid van de kunsten. In plaats van de sociaal-economische positie van de kunstenaar worden artistieke kwaliteit en pluriformiteit de doelen en criteria van kunstsubsidies. Hierbij wordt er gestreefd naar een taakverdeling tussen de verschillende overheidslagen. Op het vlak van de beeldende kunsten richt de rijksoverheid zich op ondersteuning van het kunstenaarsaanbod en de deskundigheidsbevordering, terwijl provincies en gemeenten zich ontfermen over de afname en spreiding van kunst (Fact sheet C-13-N 1992, 2). Om een kwalitatief hoogwaardig aanbod van kunst veilig te stellen, subsidieert het rijk individuele kunstenaars, bijvoorbeeld via werkbeurzen, startstipendia en beroepskostenvergoedingen. Met het oog op de deskundigheidsbevordering subsidieert het rijk postacademische opleidingen voor kunstenaars, de zgn. 'werkplaatsen'. Het rijk rekent echter ook de afname van beeldende kunst via organisaties en activiteiten met een landelijk belang tot zijn taakgebied. Met subsidies voor presentaties, manifestaties, publikaties, opdrachten en museumaankopen ondersteunt het rijk tal van kunstinstellingen, waaronder kunstenaarsinitiatieven en musea. Er kan met recht gesproken worden van een fijnmazig stelsel.ⁱⁱ

De beleidsinstrumenten van het rijk zijn in de loop van de tijd functioneel gedecentraliseerd bij zelfstandige bestuursorganen. De regelingen die gericht zijn op het aanbod van kunst, zijn in 1987 ondergebracht bij het Fonds BKVB. Deze stichting krijgt in het oprichtingsbesluit als formeel doel "het bevorderen van de beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst in Nederland" waarbij tevens het middel wordt vastgelegd, namelijk "het verschaffen van financiële middelen aan kunstenaars" (Koninklijk Besluit 1987 366). De Regeling Individuele Subsidies is dan al enkele jaren onder de hoede van het ministerie van WVC uitgevoerd. Van meet af aan was het echter de bedoeling om de beleidsuitvoering te verzelfstandigen, zoals ook bij andere scheppende kunsten was gebeurd (letteren, scheppende toonkunst en film). Dit kon om organisatorische redenen echter niet direct gebeuren, aldus de minister in de Nota van Toelichting bij het oprichtingsbesluit. In 1993 wordt de Mondriaan Stichting opgericht, waar de maatregelen ter ondersteuning van de afname worden ondergebracht. Nagenoeg alle subsidieregelingen voor beeldende kunst van het ministerie zijn dan functioneel

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

gedecentraliseerd.

Tegen het einde van de jaren '80 komt er tevens aandacht voor een zelfstandig buitenlands cultuurbeleid bij het ministerie van WVC.ⁱⁱⁱ Het ministerie signaleert een toenemende internationale uitwisseling van kunst en cultuur. Als gevolg hiervan zou de Nederlandse kunst en cultuur steeds meer aan internationale artistieke maatstaven moeten voldoen om zich op de binnen- en buitenlandse markt te handhaven (vgl. Cultuurbeleid in Nederland 1993, 192). Ook in dit beleid staat de kwaliteit van de kunsten centraal. Deze zou verbeteren met een sterkere internationale oriëntatie van de Nederlandse kunstwereld. Waar mogelijk ondersteunt het ministerie daarom activiteiten gericht op de afname van Nederlandse kunst in het buitenland.

Motieven voor verzelfstandiging

Waarom brengt de minister de subsidieregelingen gericht op kunstenaars onder in zelfstandige fondsen? Een antwoord op deze vraag werpt licht op de beoogde effecten van de verzelfstandiging. Wanneer we de motieven van de minister bij de oprichting van het Fonds BKVB vergelijken met oprichtingsmotieven bij andere zelfstandige bestuursorganen van de rijksoverheid, komen enkele politieke kwesties rond de subsidiëring van beeldende kunstenaars aan het licht.

Bij de oprichting van het Fonds BKVB noemt de minister de volgende motieven: onafhankelijkheid van besluitvorming, een slagvaardiger beleid (dat wil zeggen minder hinder van algemene regels van de rijksoverheid), de mogelijkheid te ontkomen aan de dwingende regelmaat van kalenderjaren (vanwege het kasregime van de Comptabiliteitswet 1976) en een efficiëntere, snellere afhandeling van subsidieaanvragen (Nota van toelichting 1987, 6). Dit zijn min of meer standaardmotieven voor de oprichting van kunstfondsen, die gespecificeerd worden in de Memorie van Toelichting bij de Fondsenwet Scheppende Kunsten, de raamwet krachtens welke de minister het Fonds BKVB heeft opgericht.^{iv}

Hierin herkennen we duidelijk twee van de vier motieven die over het algemeen gebruikt worden om beleidsuitvoering functioneel te decentraliseren (Boxum e.a. 1989, 37-39), namelijk het onafhankelijkheidsmotief en de efficiency van de besluitvorming. In het kunstbeleid kent het onafhankelijkheidsmotief een lange traditie; de overheid onthoudt zich van artistiek-inhoudelijke oordelen. Beslissingen over toekenning van subsidies op grond van artistieke kwaliteit wil de overheid niet zelf nemen. Politieke bemoeienis wordt integraal afgewezen bij de artistiek-inhoudelijke besluitvorming (op.cit. 37-38). De twee andere motieven van Boxum e.a. ontbreken: het deskundigheidsmotief en het belanghebbendenmotief.

Bij het kunstbeleid zit het deskundigheidsmotief als het ware opgesloten in het onafhankelijkheidsmotief. De relatieve autonomie van de kunstwereld bestaat er juist uit, dat artistiek-inhoudelijke oordelen alleen "gezag en vertrouwen" (op.cit. 37) in het veld bezitten, wanneer ze door leden van het veld zelf worden geveld. De

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

oordelen, die vanwege hun subjectieve karakter voor discussie vatbaar zijn, zijn alleen geloofwaardig wanneer zij afkomstig zijn van mensen die er (schijnbaar) geen politieke of andere belangen bij hebben. Het verzet tegen de verstrengeling van belangen en artistieke oordelen neemt toe, wanneer de oordelen financiële consequenties hebben zoals bij subsidieregelingen.

Onder het belanghebbendenmotief verstaan Boxum e.a. de wens om maatschappelijke organisaties te betrekken bij de besluitvorming (op.cit. 38). Weliswaar noemt de minister terloops de inschakeling van belanghebbenden in zijn Notitie van Toelichting, hun invloed in het Fonds BKVB is zeer klein (IJdens 1989, 333 en noot 16). De beroepsverenigingen, de belangrijkste maatschappelijke organisaties van beeldende kunstenaars, verzetten zich tegen de oprichting van het Fonds BKVB, omdat zij de regelingen bij 'hun' Voorzieningsfonds willen onderbrengen. Ook bij latere beleidsvorming verkiest de minister verschillende keren het Fonds BKVB boven het Voorzieningsfonds. Het is een saillant detail, dat de inschakeling van de kunstenaarsorganisaties in de beleidsuitvoering juist geen vooraanstaand motief is om het Fonds BKVB op te richten. Hier speelt een andere politieke kwestie dan de vraag wie de artistiek-inhoudelijke oordelen moet vellen. De beroepsverenigingen streven als collectieve belangenbehartiger naar een kunstenaarsbeleid, terwijl het ministerie van WVC een kunstbeleid nastreeft. Wanneer de bonden grote zeggenschap zouden krijgen over de subsidies voor individuele kunstenaars, zou hun politieke invloed ten gunste van een kunstenaarsbeleid toenemen (vgl. IJdens 1989, 335).

Verzelfstandiging als ingreep in het veld

Bij de schets van het nieuwe kunstbeleid is duidelijk geworden, dat het ministerie van WVC een groot en gevarieerd aantal personen en instellingen in de kunstwereld financieel ondersteunt. Deze ondersteuning is substantieel; zij overtreft de totale markt voor aankopen van Nederlandse kunst naar schatting in ruime mate.^v Het ministerie schept de financiële condities voor tal van organisaties. Het betaalt en bepaalt dus de 'infrastructuur' van de kunstwereld voor een belangrijk deel.

De produktie van kwalitatief hoogwaardige beeldende kunst is bij uitstek een autonoom proces. Bij autonome maatschappelijke processen, zo stelt W.E. Bakker, moet de overheid zich richten op de "begeleiding van onderhandelings- en ruilprocessen ten einde deze zo goed mogelijk - gezien bepaalde normen - te laten verlopen" (Bakker 1985, 126). Vanuit deze visie kunnen we het kunstbeleid dat gericht is op de aanbodzijde, opvatten als het stimuleren en sturen van de interactie tussen kunstenaars en andere deskundigen. De sturing komt daarbij vermoedelijk vooral tot stand door de wijze waarop de infrastructuur van de kunstwereld beïnvloed wordt. De verzelfstandiging van een bestuurstaak moet dan niet alleen gezien worden als een bestuurlijke operatie, maar ook als beleid op zichzelf. De

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

oprichting van een nieuwe kunstinstitution is een ingreep van de overheid in de kunstwereld. Zoals we later zullen zien, heeft dit beleid consequenties.

Welke interactie stimuleert de minister in de beeldende kunstwereld, wanneer hij het Fonds BKVB opricht? Op de eerste plaats ontstaat er interactie binnen het fonds zelf, namelijk binnen en tussen de adviescommissies van externe deskundigen die de subsidieaanvragen behandelen, het bestuur, de fondsradaad, de selectiecommissies en natuurlijk het bureau. Hier worden niet alleen beleidsmatige kwesties besproken, maar er worden ook meningen uitgewisseld over de betekenis van individuele kunstenaars en over ontwikkelingen in de beeldende kunsten. Het belang van dergelijke discussies voor de ontwikkeling van de kunsten moet niet onderschat worden. In de vorige paragraaf kwamen we een voorbeeld tegen van sturing op dit vlak door de minister, namelijk de beperkte rol die de beroepsverenigingen hebben gekregen.

Op de tweede plaats ontwikkelt de interactie tussen subsidieverdeler en cliënt zich door de oprichting van het fonds. Bij de subsidie-aanvragen krijgen de deskundigen in de adviescommissies een schat aan informatie over het werk en de activiteiten van een groot aantal kunstenaars. Nergens anders in de kunstwereld komt zoveel actuele informatie bij elkaar. Hoewel er kwalitatief weinig verandert door de oprichting van het fonds, neemt de kwantiteit van de informatie en van de deskundigen scherp toe. Belangrijker is echter de informatievoorziening vanuit het Fonds BKVB naar de doelgroep toe. Als zelfstandig instituut is het fonds zichtbaarder dan een commissie onder de vleugels van het ministerie, maar het wil ook zichtbaarder zijn. Ter legitimering van haar beleid en haar bestaan, verspreidt het fonds op grote schaal informatie over kwalitatieve keuzen en beleidsstandpunten. De volgende paragraaf toont hiervan een gevolg.

Conflicterende doelstellingen

De resultaten van een evaluatie-onderzoek naar het Fonds BKVB, uitgevoerd aan het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen in opdracht van de minister van WVC (De Nooy & IJdens 1994a en 1994b)^{vi} laten zien, dat het beleid gericht op een kwalitatief hoogwaardig aanbod zich slecht verhoudt tot het internationaliseringsbeleid. In het nieuwe stelsel van subsidieregelingen blijken de buitenlandse activiteiten van de kunstenaars over het algemeen af te nemen en daarmee daalt hun erkenning in het buitenland. Nationale activiteiten en erkenning gaan steeds meer overheersen. Alleen bij de jongste kunstenaars groeit het aandeel van buitenlandse erkenning, zij het dat na vijf jaar nationale erkenning weer domineert. Voor de beginnende kunstenaars lijken buitenlandse activiteiten een opstap voor erkenning in Nederland, waarna het buitenland minder aantrekkelijk wordt.

Hoe is dit te verklaren? In het nieuwe stelsel komen tal van subsidies direct of indirect via aankopen of opdrachten bij Nederlandse kunstenaars terecht.

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

Telkens adviseert eenzelfde soort deskundigen (kunstenaars, conservatoren, kunsthistorici) op grond van hetzelfde criterium, namelijk artistieke kwaliteit, over de toekenning van de subsidies. Mede vanwege het subjectieve karakter van dit criterium is er een sterke neiging om niet teveel te disharmoniëren met kwaliteitsoordelen die anderen in het veld vellen. De beslissingen zijn georkestreerd, om een term van Bourdieu te gebruiken. Dit werkt een Mattheüs-effect in de hand: succes bij de ene subsidieregeling verhoogt de kans op succes bij andere regelingen. Een dergelijke cumulatie van inkomsten uit subsidieregelingen, gevoegd bij de soms aanzienlijke omvang van de subsidiebedragen, biedt kunstenaars een aantrekkelijk loopbaanperspectief. Dit vermindert de noodzaak om zich op buitenlandse markten te begeven.

De orkestratie van subsidietoekenningen en daarmee het Mattheüs-effect lijkt nog sterker te worden wanneer het Fonds BKVB wordt opgericht. In de periode 1988-1991, wanneer het Fonds BKVB de regeling uitvoert, neemt met name bij de kunstenaars met individuele subsidies het overwicht van nationale activiteiten en erkenning toe ten opzichte van de periode 1984-1987. Opmerkelijk genoeg ontwikkelen de kunstenaars met beroepskostenvergoedingen zich dan meer in internationale richting. Dit toont enerzijds het belang van het geldbedrag dat verbonden is aan een subsidieregeling. De beroepskostenvergoedingen zijn veel lager dan de individuele subsidies. De noodzaak om additionele inkomsten te verwerven, bijvoorbeeld in het buitenland, blijft bij deze vergoedingen bestaan. Anderzijds toont dit resultaat dat de individuele subsidies een centralere plaats gaan innemen in de orkestratie van de kwaliteitsoordelen in de kunstwereld. Zij reageren in sterkere mate op beslissingen die elders genomen worden, maar op hun beurt spelen toekenningen van individuele subsidies ook een grotere rol bij beslissingen van anderen. Individuele subsidies belonen erkenning voor kunstenaars bij andere nationale instituten in toenemende mate en zij roepen dergelijke erkenning ook vaker op.

Dit kan beschouwd worden als een effect van de verzelfstandiging van de subsidieregelingen bij het Fonds BKVB. Door de oprichting van dit fonds worden meer externe deskundigen ingeschakeld. Het Fonds BKVB kent meer gremia, bijvoorbeeld het bestuur en de fondsraad. Bovendien groeit het aantal adviescommissies omdat het aantal besluiten toeneemt en omdat er een toenemende behoefte is aan gedifferentieerde deskundigheden in deze commissies.^{vii} Hoe groter het aantal deskundigen dat betrokken is bij de besluitvorming binnen het Fonds BKVB, des te groter de kans dat een deel van hen ook bij andere kunstinstellingen en regelingen betrokken is.

Verder lijkt het Fonds BKVB als zelfstandig instituut een grotere behoefte te hebben om de eigen keuzen te verantwoorden naar het veld toe. In tegenstelling tot het ministerie heeft een fonds slechts één taak, namelijk de verdeling van subsidies. Vergaande kritiek op de uitoefening van deze taak stelt het bestaansrecht

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

van de organisatie ter discussie. De legitimeringsbehoefte komt tot uitdrukking in het publiciteitsbeleid: exposities waar werk wordt getoond van gesubsidieerde kunstenaars, publikaties en openbare standpuntbepalingen van de directeur. Een ander veelzeggend teken is de uitbreiding van het bureau met een publiciteitsmedewerker. Een gevolg hiervan is, dat het voor de buitenwacht steeds duidelijker wordt wie de gesubsidieerde kunstenaars zijn.^{viii} Het wordt dan eenvoudiger om met dit teken van erkenning rekening te houden. Als zelfstandig instituut is het Fonds BKVB meer dan een 'subsidieloket'; het wil een actieve inbreng hebben in de kunstwereld.

De orkestratie van kwaliteitsoordelen en een daaruit voortvloeiend Mattheüs-effect bij de toekenning van subsidies zijn onvermijdelijk in een kunstbeleid dat draait om artistieke kwaliteit. Het is de vraag of dit alleen als een probleem gezien moet worden. Dankzij de orkestratie ontstaat er een scherpere schifting van kunst die op dit moment wel en kunst die minder de moeite waard wordt gevonden. Het onbedoelde en vermoedelijk ongewenste effect van het nieuwe stelsel, namelijk de afname van activiteiten in het buitenland, duidt alleen op een te eenzijdig nationale orkestratie. De subsidietoekenning in Nederland kan meer harmoniëren met internationale maatstaven door in de toekenningscriteria buitenlandse activiteiten zwaarder te laten wegen of buitenlandse deskundigen in de advisering te betrekken. De minister kan in het orkest van subsidieregelingen schaven aan de partituren en af en toe eens een buitenlandse gastsolist inhuren.

Dynamiek door een nieuw stelsel

Andere resultaten van het eerder genoemde onderzoek wijzen erop, dat de introductie van het nieuwe stelsel geleid heeft tot een grotere dynamiek in de Nederlandse kunstwereld. Gemiddeld neemt de erkenning van de kunstenaars toe, alsmede hun contacten rond presentatieruimten. De nieuwe beleidsinstrumenten stimuleren de kunstenaars om actiever te exposeren waardoor zij meer publiciteit krijgen. Kunstinstellingen worden door subsidies gestimuleerd om meer werk van Nederlandse kunstenaars te kopen. Enige jaren na de introductie van de nieuwe regelingen blijken vooral de kansen voor beginnende kunstenaars toe te nemen; hun erkenning en contacten ontwikkelen zich relatief sterk.

Tegelijk zijn er aanwijzingen, dat vooral de eerste gebruikers van de nieuwe regelingen van de stelselwijziging profiteren. Na 1987 ontwikkelen de kunstenaars die individuele subsidies krijgen, zich bijvoorbeeld niet sneller dan de overige kunstenaars, terwijl zij dit in eerste instantie wel deden. Aanvankelijk was het budget voor deze subsidies kleiner en de selectie misschien scherper, waardoor alleen kunstenaars gesubsidieerd werden die op het punt stonden om hun naam te vestigen in de kunstwereld. Het kan ook zijn, dat de dynamiek maar van korte duur is. Levert de stelselwijziging een korte stoelendans op, waarna ieder krampachtig op zijn nieuwe stoel blijft zitten om deze maar niet te verliezen?

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

We stuiten hier op een algemener probleem in het kunstbeleid, namelijk dat het in de praktijk moeilijk is om de subsidieverlening aan een kunstenaar te stoppen. De toekenning van bijvoorbeeld een werkbeurs impliceert dat het werk van de kunstenaar voldoende artistiek belang heeft. Het is dan niet eenvoudig om bij een volgende aanvraag dit belang te ontkennen. De 'uitstroom' uit de subsidieregeling is derhalve laag, met als gevolg dat de instroom bij een vast budget noodgedwongen ook laag blijft. Het beleidsinstrument verliest zijn dynamiek. Bij oudere subsidieregelingen voor kunstenaars, bijvoorbeeld werkbeurzen voor auteurs en vertalers, tekende dit probleem zich al af (IJdens & De Nooy 1987, 56 e.v.).

Er zijn tot dusver geen concrete aanwijzingen dat verzelfstandiging van de beleidsuitvoering positieve dan wel negatieve gevolgen heeft voor de obstipatie van een subsidieregeling. Enerzijds kan men verwachten, dat de toenemende orkestratie van beslissingen bij verzelfstandiging leidt tot snellere aanpassing van de subsidietoekenningen aan de keuzen die bij andere kunstinstellingen gemaakt worden. Het is eerder 'onhoudbaar' om kunstenaars te blijven subsidiëren die bij andere instellingen uit de gratie raken. Anderzijds kan men verwachten, dat een zelfstandige organisatie de neiging heeft om te willen groeien. Het zal steeds meer kunstenaars willen bedienen, waarbij bestaande cliënten niet graag worden losgelaten.

Al eerder is opgemerkt, dat de rijksoverheid de beeldende kunstwereld voor een groot deel financiert. Men mag dan verwachten, dat de interactieprocessen binnen de kunstwereld in sterke mate zullen afhangen van de dynamiek van de subsidieregelingen. Omdat kunstenaars voor een belangrijk deel van hun inkomsten (en erkenning) afhankelijk zijn van overheidsregelingen, is niets menselijker dan dat zij zullen proberen om sterk vast te houden aan de positie die zij daarin veroverd hebben. Beperkingen in de gebruiksduur van een subsidieregeling, dat wil zeggen het aantal malen of jaren dat een kunstenaar er gebruik van kan maken, bieden een mogelijkheid om doorstroming binnen de subsidieregeling te bevorderen. Het is echter maar de vraag of dit soelaas biedt. Telkens weer zal duidelijk worden dat het merendeel van de kunstenaars ook na tijdelijke ondersteuning niet op eigen benen kan staan. En net als in het verleden zal er dan grote politieke druk zijn om tijdelijke regelingen permanent te maken.^{ix} Misschien zal blijken dat de minister de verhoudingen binnen de kunstwereld alleen in beweging kan brengen door eens in de zoveel jaren het hele subsidiestelsel ingrijpend te wijzigen. Alle kunstenaars moeten zich dan opnieuw een plaatsje in het stelsel toeëigenen, waarbij nieuwe winnaars en verliezers naar voren treden.

Besluit

De minister van WVC introduceert in de jaren '80 een nieuw, op

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

kwaliteitsoverwegingen gestoeld stelsel van voorzieningen ten behoeve van de beeldende kunst in Nederland. Een deel van de voorzieningen is rechtstreeks gericht op de beeldende kunstenaar. Andere voorzieningen zijn bestemd voor de afname van beeldende kunst via onder andere de kunstuitleen en kunsthandel. Het nationale subsidiestelsel wordt een interessante, zo niet de belangrijkste bron van inkomsten voor Nederlandse kunstenaars. Dit lijkt tot gevolg te hebben, dat kunstenaars zich sterker richten op dit stelsel. Het nieuwe stelsel lijkt daarmee internationale activiteiten van Nederlandse kunstenaars eerder te remmen dan te stimuleren. De beleidsinstrumenten hebben een onbedoeld neveneffect op een ander onderdeel van het kunstbeleid, namelijk internationalisering. Verzelfstandiging van met name de individuele subsidies, de meest prestigieuze regeling van het Fonds BKVB, lijkt deze trend verder in de hand te werken.

Het onderzoek naar het Fonds BKVB wijst ook op een positief effect van verzelfstandiging, namelijk een grotere effectiviteit. Als zelfstandige organisatie lijkt het Fonds BKVB, de uitvoerder van deze regelingen, een grotere behoefte tot legitimering te hebben en meer aandacht te trekken binnen de kunstwereld. De keuzen van het Fonds krijgen eerder navolging en daarmee wordt de ontwikkeling van de kunstenaar die door het Fonds ondersteund wordt, ook vanuit andere organisaties gestimuleerd. Tegelijkertijd lijkt het Fonds zich op zijn beurt ook meer te richten op de keuzen van andere organisaties. Dit kan op termijn bevorderlijk blijken voor de doorstroming binnen de subsidieregelingen. Niettemin lijkt vooral de eerste lichting gebruikers te profiteren van de stelselverandering.

In theorie draagt verzelfstandiging ertoe bij, dat de politieke en ambtelijke top zich kan concentreren op de hoofdlijnen van beleid (Polman 1988, 203; Boxum e.a. 1989, 21-46; Kuiper 1993, 207-209). Een van de hoofdlijnen lijkt mij de dynamiek die het ministerie in het veld wenst en dus in het stelsel van subsidieregelingen. Dit vereist een overzicht over het functioneren van het beleidsinstrumentarium als geheel. Het ministerie heeft een lofwaardige poging gedaan om alle nieuwe beleidsinstrumenten te evalueren, via zelfstudies en externe evaluaties.^x Het verdient aanbeveling om nu tot een totaaloverzicht te komen over het gehele beleidsinstrumentarium en daarbij te letten op de doorstroming. Dan zal een politiek antwoord gegeven moeten worden op de bijzonder ingewikkelde beleidsvraag welke dynamiek beoogd wordt. Hoe lang of hoe kort mag een beeldende kunstenaar zich in betrekkelijke rust concentreren op het vervaardigen van kunst? Bij welke dynamiek is de ontwikkeling van de kunst in zijn algemeenheid gebaat?

Noten

- i. De BKR werd in 1956 van kracht als opvolger van de regeling Sociale Bijstand aan Beeldende Kunstenaars uit 1949. De laatste regeling is ook wel de 'contra-prestatie' genoemd.
- ii. Voor een gedetailleerder overzicht over het nieuwe beleidsinstrumentarium zie T. IJdens, 1989, 'Beleidsontwikkelingen op het terrein van de beeldende kunsten: tussen topkunst en basisinkomen'. *Bestuur*, 11: 331-336.
- iii. De discussie over internationalisering binnen de cultuur is samengevat in de redactionele inleiding van de bundel *Waarom een klein land*. (Heilbron e.a. 1995).
- iv. Deze wet is in 1993 opgeheven toen de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid van kracht werd. De instelling van cultuurfondsen gebeurt nu middels laatstgenoemde wet.
- v. In 1991 is de omvang van de totale markt voor aankopen van Nederlandse kunst geschat op 40 tot 45 miljoen gulden. De begroting van het ministerie van WVC voor beeldende kunsten bedraagt in dat jaar iets meer dan 62 miljoen gulden (Cultuurbeleid in Nederland 1993, 135).
- vi. Het samenvattend rapport (66 pagina's) kan kosteloos besteld worden bij de Afdeling Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst van het ministerie van OCW. Het wetenschappelijk rapport (272 pagina's) kan besteld worden bij het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen (010 - 4082509) ad f 25,= per exemplaar.
- vii. Deze differentiatie van deskundigheden hangt samen met het vaker gesignaleerde voordeel van zelfstandige bestuursorganen om flexibel in te kunnen spelen op de situatie en problemen in de omgeving (vgl. Kuiper 1993, 208).
- viii. Het jaarverslag van het Fonds BKVB over het jaar 1992 was verpakt in een poster met op de achterzijde de namen van alle kunstenaars die in de periode 1988-1992 een individuele subsidie ontvangen hebben. Hang deze poster achterstevoren op en u weet precies welke kunstenaars volgens dit fonds een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de hedendaagse kunst. Het feit dat de ontvangers van beroepskostenvergoedingen niet vermeld worden, onderstreept het lagere prestige van deze regeling.
- ix. Een voorbeeld zijn de basisstipendia voor beeldende kunstenaars, een regeling die per 1 januari 1994 is ingesteld. In het beleidsplan voor 1997-2000 pleit het Fonds voor uitbreiding

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

van de regeling: kunstenaars zouden er vaker dan tweemaal gebruik van moeten kunnen maken, bijvoorbeeld zesmaal (Beleidsplan 1997-2000, 17).

x. Zie het artikel van Henk Vinken in *Boekmancahier* 25 voor een overzicht van de evaluatieonderzoeken.

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

Literatuur

Bakker, W.E. 'Instrumenten van overheidsbeleid: twee kanten van de beleidspraktijk'. In: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 5, 1985, 117-127.

Beleidsplan 1997-2000. Amsterdam: Stichting fonds voor beeldende kunsten, vormgeving en bouwkunst, 1995.

Boxum, J.L., J. de Ridder en M. Scheltema. *Zelfstandige bestuursorganen in soorten. Verslag van een onderzoek naar de praktijk van zelfstandige bestuursorganen, in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken*. Deventer: Kluwer, 1989.

Cultuurbeleid in Nederland. Nationaal rapport. Europees programma voor de evaluatie van nationaal cultuurbeleid. Rijswijk: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1993.

Fact sheet C-13-N. Rijswijk: Ministerie van Welzijn Volksgezondheid en Cultuur, 1992.

Havermans, J.W. *De sociale positie der beeldende kunstenaars 1946-1961*. 's-Gravenhage: Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 1964.

Heilbron, J., W. de Nooy en W. Tichelaar. 'Inleiding'. In: J. Heilbron, W. de Nooy en W. Tichelaar. *Waar in een klein land*. Amsterdam: Prometheus, 1995, 7-13.

'Koninklijk Besluit tot oprichting van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst.' In: *Staatscourant* 366, 1987.

Kuiper, G. 'Verzelfstandiging van de beleidsuitvoering: taakkenmerken als achterliggende factoren'. In: O. van Heffen en M.J.W. van Twist (red.), *Beleid en wetenschap. Hedendaagse bestuurskundige beschouwingen*. Alphen aan den Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink, 1993, 204-216.

Nooy, W. de, en T. IJdens *Kwaliteit en professionaliteit. Evaluatie van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst*. Rijswijk: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1994a.

Nooy, W. de, en T. IJdens. *Evaluatie-onderzoek Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst. Wetenschappelijk rapport*. Rotterdam: Erasmus

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.

Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen, 1994b.

Polman, J.M.M. 'Zelfstandige bestuursorganen. Actueel fenomeen in politiek en bestuur'. In: *Bestuur*, jrg. 8, 1988, 202-206.

Vinken, H. 'Vijf jaar opdrachtonderzoek beeldende kunst'. In: *Boekmancahier*, jrg. 25, 1995, 322-336.

Ijdens, T. 'Beleidsontwikkelingen op het terrein van de beeldende kunsten. Tussen topkunst en basisinkomen'. In: *Bestuur*, jrg. 11, 1989, 331-336.

Ijdens, T. en W. de Nooy *Schrijvers en Fonds. Eindrapport van een onderzoek naar de betekenis van het Fonds voor de Letteren in het algemeen en voor schrijvers en vertalers in het bijzonder*. Tilburg: IVA Instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, 1987.

Voorlopige tekst. Definitieve tekst verschenen als 'De kracht van verandering' in *Boekmancahier*, 8 (1996), p. 321-328.